

Otto Holman/Koos Poot

Europese monetaire integratie

Strukturpolitiek en bezuinigingsbeleid in Frankrijk¹

Inleiding

De jaren zeventig kenmerkten zich door turbulente economische en monetaire ontwikkelingen. Aan het in 1944 te Bretton Woods overeengekomen systeem van vaste wisselkoersen kwam een eind, de economische groei vertraagde en de Westeuropese landen kregen te maken met een hoge inflatie en grote werkloosheid. De regeringen van de in de Europese Economische Gemeenschap verenigde landen hebben vanaf het begin van de jaren zeventig geprobeerd een gezamenlijke reactie op deze ontwikkelingen te vinden. Dit niet in de laatste plaats omdat de monetaire instabiliteit en de vertraging van de economische groei beide een bedreiging vormen zowel voor de reeds bereikte Europese integratie als voor de voortgang daarvan. Het in 1979 in werking getreden *Europees Monetair Stelsel* (EMS) is in de eerste plaats een poging een eind te maken aan de instabiele wisselkoersen van de munten van de EEG-landen. De samenwerking binnen het EMS blijft echter niet zonder consequenties voor het nationale economisch beleid van de deelnemende landen. Dit zichtbaar te maken is het doel van ons artikel.

Aangezien het EMS een reactie is op de problemen in een periode met grotendeels flexibele wisselkoersen zullen we eerst aandacht besteden aan de periode van 1970 tot en met 1977. De positie van achtereenvolgende regeringen tegenover het EMS dient te worden gezien tegen de achtergrond van de in die periode opgedane ervaringen. In het bijzonder zal aandacht worden besteed aan de Duitse Bondsrepubliek en Frankrijk. Dat eerste land, omdat het EMS een aanpassing van het economisch beleid inhoudt aan dat van de BRD; Frankrijk, omdat aan de hand van de door de Franse socialistische regering gevoerde politiek de beperkingen kunnen

57

1. Dit artikel is afgesloten in februari 1983. De koersaanpassingen van de aan het EMS deelnemende munten op 21 maart en de daaropvolgende

aankondiging van bezuinigingsmaatregelen in Frankrijk ondersteunen het betoog van paragraaf 3.

worden verduidelijkt die het EMS oplegt aan het nationale beleid. Er is niet naar gestreefd een chronologische beschrijving van de monetaire en economische ontwikkelingen vanaf 1970 te geven. De aspecten en gebeurtenissen die behandeld worden hebben tot doel aan te geven waarom het EMS tot stand is gekomen en als systeem bepaalde beperkingen oplegt aan nationale regeringen.

Vaste versus flexibele wisselkoersen

Bij de terugkeer naar het systeem van flexibele wisselkoersen aan het begin van de jaren zeventig verwachtten de voorstanders daarvan dat de enorme onevenwichtigheden op de betalingsbalansen geleidelijk aan geneutraliseerd zouden worden. Het aanpassingsproces op de goederenmarkt bleek in de praktijk echter niet op te treden. Zo behielden de BRD, Japan en Zwitserland hun positieve saldi op de lopende rekening ondanks de appreciatie van hun munten na de instelling van flexibele wisselkoersen. Het gezamenlijk overschot op de lopende rekening van deze drie landen steeg zelfs van ongeveer \$8 mrd in 1972 tot \$31 mrd in 1978. Aan de andere kant behielden de VS een aanzienlijk tekort op de lopende rekening ondanks de enorme depreciatie van de dollar gedurende deze periode.²

De monetaire verwickelingen in de jaren zeventig hebben binnen de EEG geleid tot een zich voortslepende discussie over verschillende vormen van monetaire samenwerking. Na langdurige onderhandelingen trad in maart 1979 het EMS, een stelsel van vaste wisselkoersen, in werking, waaraan alle lidstaten van de Gemeenschap, met uitzondering van Engeland en Griekenland, deelnemen. De keuze voor vaste wisselkoersen berust op een samenspel van economisch-technische argumenten en ervaringen uit het verleden van beide wisselkoerssystemen. Het blijkt dat de zwakkere landen een economische achterstand trachten in te lopen (of in elk geval niet groter willen laten worden), terwijl de sterkere hun voorsprong proberen te handhaven (en eventueel willen vergroten). Deze verschillende beweegredenen, voortvloeiende uit bestaande economische structuurverschillen, hebben geleid tot politieke meningsverschillen over de vraag hoe de Europese monetaire integratie vorm en inhoud moest krijgen.

2. "The extreme case is provided by Switzerland, where exports were still rising in 1978 in volume terms despite the 30 to 50 per cent loss in cost and price competitiveness experienced

during the previous five years." J.R. Artus en J.H. Young, *Fixed and Flexible Exchange Rates: A Renewal of the Debate*, *Staff Papers*, vol. 26, 1979, pp. 654-698; pp. 660 e.v.

1.1. De periode van instabiele monetaire verhoudingen: 1971-1978

Cezanne en Möller geven in hun analyse van de monetaire verhoudingen tussen de EG-lidstaten in de jaren zeventig aan, dat de zogenaamde deficitlanden (met name Frankrijk, Engeland en Italië) een devaluatie van hun munt in het kader van een bepaalde prioriteitenstelling gepaard lieten gaan met een elastische geldschepping. De effecten hiervan, gekombineerd met een stijging van de importprijzen, verscherpten de toch al hoge inflatie, waardoor de beoogde verbetering van de concurrentiepositie uitbleef. Deze landen moesten ervaren dat zo'n verbetering niet te bereiken was door een devaluatie wanneer niet tegelijkertijd een restriktieve geld- en loonpolitiek zou worden gevoerd. Omgekeerd geldt hetzelfde voor de zogenaamde overschotlanden (vooral de BRD) die revaluaties van hun munt vergezeld lieten gaan van een consequent doorgevoerde stabiliteitspolitiek. Het schijnt onmogelijk te zijn overschotten op de lopende rekening van de betalingsbalans te verminderen zonder dat tegelijkertijd een expansieve geldpolitiek wordt gevoerd.³

Meer in het algemeen kan worden gesteld dat de internationale handelsstromen de laatste decennia minder gevoelig zijn geworden voor veranderende pariteiten tussen valuta. Hiervoor kunnen vier redenen worden genoemd:⁴

1. een steeds sterkere specialisatie van de economieën van verschillende landen, waarbij veel produkten in die landen niet meer (of nog niet) worden geproduceerd en dientengevolge uit andere landen moeten worden ingevoerd. Met name de investeringsgoederensektor speelt hierbij een belangrijke rol;
2. een zich snel ontwikkelende concern-interne arbeidsdeling binnen multinationale ondernemingen, die een steeds groter deel van de wereldhandel als concern-interne handel afwikkelen;
3. de centrale rol van grondstofimporten, die zich niet laten vervangen;
4. een uitbreiding van de goederen-termijnhandelstransakties, die er toe leidt dat veranderingen van het prijsniveau pas met een bepaalde vertraging op de daadwerkelijk te betalen prijzen doorwerken. Door deze betrekkelijke ongevoeligheid van handelsstromen op korte termijn heeft de invloed van (met name neerwaartse) koersaanpassingen op nationale inflatiepercentages meer aandacht

3. Wolfgang Cezanne en Hans Möller, *Die Europäische Union als Währungsunion?* Baden-Baden 1979 (Möglichkeiten und Grenzen einer Europäischen Union; Bd. 5), pp. 59-60.

4. O. Holman en G. Junne, Aus-

arbeitung der Thesen zum Europäischen Währungssystem, paper voor de *Interdisziplinäre Tagung des Arbeitskreises Europäische Integration*, Ludwigshafen, 15-17 dec. 1980, p. 6.

gekregen in de discussie over de wenselijkheid van flexibele dan wel vaste wisselkoersen.

Nominale prijzen op goederenmarkten zijn neerwaarts over het algemeen weinig flexibel, waardoor de stijging van de binnenlandse prijzen in het geval van een devaluatie geneigd is groter te zijn dan de daling van die prijzen in dat van revaluatie. Vertegenwoordigers van de zogenaamde 'cost-push' school hebben gewezen op het gevaar, dat een land dat via externe aanpassing probeert tekorten op de lopende rekening weg te werken, terecht komt in een vicieuze cirkel van depreciatie en inflatie. Immers, wanneer arbeiders bereid zijn hun levensstandaard te allen tijde te verdedigen, dan zullen zij de stijging van de kosten van levensonderhoud als gevolg van zo'n depreciatie trachten te compenseren via extra looneisen. Aldus kan een situatie ontstaan waarin een spiraal van depreciatie – stijgende inflatie – depreciatie uiteindelijk tot hyperinflatie leidt.⁵ Daarbij komt dat een revaluatie van een munt ten opzichte van andere munten dezelfde betekenis heeft als een devaluatie van deze andere munten ten opzichte van de revaluerende munt. Dientengevolge gaan niet alleen van devaluaties van deficitlanden, maar ook van revaluaties van overschotlanden bepaalde inflatie-impulsen uit. Een relatief expansieve geldpolitiek in de deficitlanden zal daarenboven de gevolgen van een stijging in importprijzen nog extra accentueren.⁶ De gevolgen voor de concurrentiepositie van de nationale industrie zijn hiermee onlosmakelijk verbonden en spelen dus een belangrijke rol bij de keuze voor vaste dan wel flexibele wisselkoersen.

De ervaringen van de economisch zwakkere landen met depreciaties hebben geleid tot een behoorlijke skepsis ten aanzien van dit middel tot verbetering van de concurrentiepositie. Het in beginsel positieve effect blijkt in de praktijk (bijna) geheel teniet te worden gedaan door binnenlandse prijsstijging. Vandaar dat ook regeringen van economisch zwakkere landen vaste wisselkoersen kunnen accepteren. Nauw hiermee in verband staat het argument dat vaste wisselkoersen een disciplinerende werking zouden hebben op het monetaire beleid van de deficitlanden. Immers, het wegvloeien van goud- en deviezenreserves zal deze landen dwingen hun monetaire politiek te wijzigen en een meer restriktieve geldpolitiek te voeren. Vooral de economisch sterkere landen voeren dit argument aan. Zij, en met name de BRD, willen ook de nationale valuta aan banden leggen, omdat hun concurrentiepositie onder druk heeft

5. Vgl. J.A. Trevithick, *Inflation. A Guide to the Crisis in Economics*, Penguin Books, 1980 (1977),

pp. 129 e.v.

6. Vgl. Cezanne en Möller, p. 61.

gestaan door de stijgende koers van hun munten.

1.2 Politieke geschillen bij de ontwikkeling van de Europese monetaire integratie

In het oprichtingsverdrag van de EEG werden geen monetair-politieke beslissingsbevoegdheden aan de Gemeenschap overgedragen, maar werd hoofdzakelijk gepleit voor nauwe samenwerking tussen de betrokken nationale instanties. De snel op elkaar volgende monetaire crises vanaf het einde van de jaren zestig maakte echter duidelijk dat dit niet toereikend was. Het instandhouden van de gemeenschappelijke landbouwmarkt, een van de weinige successen van de Europese integratie, zou door deze monetaire instabiliteit welhaast onmogelijk worden, maar ook de intra-kommunautaire handel in industriële produkten zou in gevaar gebracht worden.

In de onderhandelingen met betrekking tot een verdergaande monetaire integratie stuitte men echter op dezelfde problemen die de crises in het internationale monetaire systeem hadden veroorzaakt: de structurele verschillen tussen de lidstaten en de daaraan gekoppelde ongelijke economische en sociaal-politieke ontwikkeling. Deze vonden hun weerslag in de verschillende standpunten die met name Frankrijk en de BRD tijdens de onderhandelingen innamen. Hun kontroverse, van schijnbaar technische aard, kwam in alle volgende pogingen tot Europese monetaire samenwerking naar voren. Enerzijds zijn er de voorstanders van het parallel laten verlopen van de monetaire en economische integratie, met de BRD als belangrijkste vertegenwoordiger, en anderzijds de landen die niet verder willen gaan dan een onderlinge afstemming van wisselkoersen, die pas op langere termijn gevolgd wordt door een gezamenlijk economisch beleid. Frankrijk is de belangrijkste exponent van de laatste stroming. De eerste stap naar monetaire koöperatie in Europees verband, het *eerste plan-Barre* uit 1968, en de reactie daarop, het *plan-Werner* uit 1970, legden deze tegenstelling bloot. Zo nam de ministerraad van de EEG in maart 1971, na een veto van Frankrijk over het *plan-Werner*, een gekuiste versie van dit plan aan. Het moeizaam bereikte kompromis hield in, dat vooral het streven naar een overgang naar supranationale organen werd afgezwakt en de aanpassing van het economisch beleid aldus een vrijblijvend karakter bleef houden.⁷

7. Vgl. D. Gehrman en S. Harmsen, *Monétaire Integration in der EWG, Dokumente und Bibliographie*, Hamburg 1972; en R. Hellmann,

Europäische Wirtschafts- und Währungsunion. Eine Dokumentation, Baden-Baden 1972.

De monetaire crisis die in mei 1971 uitbrak maakte dat ieder projekt in het kader van een gefaseerde ontwikkeling naar een monetaire unie op de lange baan werd geschoven. In plaats daarvan werden de lidstaten van de EEG gedwongen tot het nemen van ad hoc-maatregelen om te voorkomen, dat hun wisselkoersen te veel zouden fluktuëren. Afsproken werd de munten onderling te koppelen, waardoor de zogenaamde *slang* ontstond. Veel landen konden echter de band met de slang, met name de koppeling aan de D-mark, niet volhouden. De ongelijke economische ontwikkeling veroorzaakte namelijk grote verschillen in inflatie en ook de saldi van de betalingsbalansen liepen sterk uiteen. Sommige landen zagen zich door een onevenwichtige betalingsbalans, toenemende inflatie en werkloosheid gedwongen tot het voeren van een nationale monetaire politiek welke onverenigbaar was met deelname aan de slang.

In 1978 namen de Duitse en Franse regering gezamenlijk het initiatief om tot een nauwere monetaire samenwerking binnen de EEG te komen. Na bijna een jaar onderhandelen leidde dit initiatief in maart 1979 tot het in werking treden van het EMS. Tijdens de onderhandelingen bleken belangrijke tegenstellingen te bestaan tussen de landen met een zwakke munt en een — in vergelijking tot de BRD — sterke inflatie en de landen met een sterkere munt. De tegenstellingen spitsten zich toe op de vraag, hoever de voor een succesvol functioneren van het wisselkoersstelsel noodzakelijke konvergentie van het in de deelnemende landen te voeren economisch en monetair beleid moest gaan, en in hoeverre daarin tegemoet moest worden gekomen aan de BRD. De regering van de BRD stond op het standpunt, dat het EMS geen hogere inflatie in de BRD tot gevolg mocht hebben en dat andere landen hun economisch en monetair beleid aan dat van de BRD aan moesten passen. De regeringen van de zwakkere landen waren van mening dat de lasten van de aanpassing aan vaste wisselkoersen evenwichtig over de deelnemers zouden moeten worden verdeeld. Deze opvattingen kwamen tot uitdrukking in voorkeuren voor verschillende systemen van vaste wisselkoersen en de verschillende maten waarin de waarden van de munten van elkaar zouden mogen afwijken, een ruime of een smalle bandbreedte. In het EMS zijn beide opvattingen verenigd, maar uit de ervaringen tot 1982 blijkt dat het de landen met zwakke munten zijn die zich aan hebben moeten passen.⁸

De totstandkoming van het EMS werd vergemakkelijkt, doordat in de tweede helft van 1978 een economische konvergentie binnen de

8. *European Economy*, nr. 12, july 1982, p. 41.

EEG optrad. Daarnaast vormde de gewijzigde economische politiek in Frankrijk vanaf 1976 in de richting van een meer monetaristisch georiënteerd beleid⁹ een belangrijke faktor in de Frans-Duitse toenadering die uiteindelijk tot het EMS leidde. Naast de Franse beleidswijziging was deze toenadering tevens het resultaat van de veranderde Duitse houding ten opzichte van de Verenigde Staten.¹⁰ Dit laatste was vooral het gevolg van de Amerikaanse weigering om de voortdurende waardedaling van de dollar tegen te gaan.

2 De Duitse en Franse concurrentiepositie onder invloed van monetaire ontwikkelingen

2.1 Inleiding

De regering van de Bondsrepubliek heeft er nauwkeurig op toegezien welke vorm het EMS kreeg: de inflatiepercentages van de deelnemende landen zouden gelijkgeschakeld moeten worden op het laagste niveau, dat van de BRD en Nederland. Dit betekende dat van landen met de hoogste inflatie, waaronder Frankrijk en Italië, de grootste aanpassingen vereist worden. Om niet tot drastische inflatiebepurende maatregelen gedwongen te worden koos de Italiaanse regering voor een ruimere bandbreedte voor de Italiaanse lire. De Franse regering onder leiding van Raymond Barre daarentegen koos voor de smalle bandbreedte. Deze positie van de Franse regering moet verklaard worden uit de monetaire en economische ontwikkelingen in de jaren zeventig; de regering-Barre konkludeerde daaruit dat een eind gemaakt moest worden aan de hoge inflatie en dat de concurrentiekracht van de Franse economie versterkt moest worden. Een zich voortzettende waardedaling van de franc zou het anti-inflatiebeleid echter bemoeilijken, zodat aansluiting werd gezocht bij de D-mark. Een koppeling van de franc aan de D-mark houdt voor Frankrijk in, dat een beleid moet worden gevoerd, gericht op inflatiebestrijding, loonmatiging, verbetering van de produktiviteit en op een betere werking van het marktmechanisme. Dat was precies het beleid waarvan Giscard d'Estaing en Barre meenden dat het de oplossing zou bieden voor de Franse economische problemen.

9. Deze beleidswijziging kan niet los gezien worden van de tweede uittrekking van Frankrijk uit de slang in maart 1976. Als gevolg hiervan deprecieerde de franc binnen een jaar met 21% ten opzichte van de munten van de voornaamste handelspartners van Frankrijk.

10. "In 1977, West Germany and France thus inverted roles, whereas

West German economic policy came to provide the model for French economic policy, French foreign policy towards the United States came to influence German attitudes towards America." J. Story, *The Franco-German alliance within the community*, *World Today* 36 (6), 1980, p. 212.

Voor een beter begrip van deze gang van zaken gaan we nu in op economische ontwikkelingen van 1970 tot 1977.

2.2 *Veranderende concurrentieverhoudingen: 1970-1977*¹¹

De monetaire onrust vanaf 1971 was niet de enige faktor die de nationale economieën beïnvloedde. De industrielanden werden in deze periode met drie belangrijke ontwikkelingen gekonfronteerd:

- de sterke stijging vanaf 1973 van de olieprijsen. Om deze op te kunnen vangen moet het uitvoeroverschot van industrieprodukten worden vergroot;

- het toenemen van de vraag naar industrieprodukten vanuit de OPEC-landen en de nieuwe industrialiserende landen;

- de toeneming van de concurrentie van deze landen, die dwingt tot een herstructurering van het produktieapparaat.

Deze ontwikkelingen vallen samen met een afname van de economische groei en een scherpe onderlinge concurrentie van de industrielanden.

Van de aanpassing van de exporten van een land aan de veranderende wereldvraag en ook van de concurrentiepositie kan een indruk worden verkregen via een analyse van de veranderingen in de marktaandeelen van dat land voor verschillende produkten (zie tabel 1). Het aandeel van de BRD in de export van industrieprodukten van de OESO-landen blijkt tussen 1973 en 1977 te zijn gedaald, terwijl dat van Frankrijk is toegenomen. Het marktaandeel

tabel 1

Marktaandeelen in de buitenlandse handel in industrieprodukten van de OESO-landen, in procenten – 1963, 1973, 1977

	1963	1973	1977
Verenigde Staten	21,17	15,20	14,94
Japan	7,30	11,90	11,49
EG	58,10	56,68	55,36
BRD	19,43	20,77	19,43
Frankrijk	8,49	8,83	9,12

64

11. Bij het schrijven van deze paragraaf is gebruik gemaakt van het uitvoerige cijfermateriaal in het in opdracht van de Europese Commissie geschreven verslag 'De ontwikkeling van de bedrijfstakstructuur in Europa

sedert de oliecrisis – 1973-1978', een speciale uitgave van *Europese Economie* in 1979. De tabellen in deze paragraaf zijn, tenzij anders is vermeld, aan dit verslag ontleend.

van de BRD was in 1977 echter ruim twee maal zo groot als dat van Frankrijk en groter dan dat van de VS. De toename van het marktaandeel van de BRD tussen 1963 en 1973 blijkt vooral veroorzaakt te zijn door de groeiende vraag naar produkten waarin de BRD een sterke positie inneemt: investeringsgoederen, duurzame konsumptiegoederen en chemische produkten. Deze specialisatie van de BRD heeft ook na 1973 nog een positief effect op het marktaandeel. Na 1973 vond echter een verschuiving van de vraag naar industrieprodukten plaats van Europa naar met name de OPEC-landen. Hierdoor verkeerde Frankrijk in een gunstige positie, omdat de Franse export in 1973 sterker dan de Duitse op de landen van de OPEC was georiënteerd. In 1973 ging 4,6% van de Franse uitvoer naar de OPEC-landen, voor de BRD was dit 3,4%. In 1977 waren deze percentages 8,7 respectievelijk 8,1.¹² De gunstige uitgangspositie van Frankrijk op de markt van de OPEC-landen bleek in de felle concurrentiestrijd die hier ontbrandde slechts theoretisch. Het marktaandeel van Frankrijk in de export van de OESO-landen naar de bij de OPEC aangesloten landen daalde van 10,8% in 1973 tot 9,2% in 1977, terwijl dat van de BRD steeg van 15,0% naar 16,1%.¹³

De gewijzigde geografische verdeling van de vraag naar industrieprodukten kan de achteruitgang van het Duitse marktaandeel slechts gedeeltelijk verklaren. Een belangrijke oorzaak van het Duitse marktverlies is de verzwakking van de concurrentiepositie als gevolg van de stijgende koers van de D-mark. Uit tabel 2 blijkt dat de reële effectieve wisselkoers van de D-mark tussen 1971 en 1978 gemiddeld met 2,8% per jaar is gestegen. De reële effectieve wisselkoers wordt berekend uit de effectieve wisselkoers en de relatieve arbeidskosten en geeft de veranderingen aan in de concurrentiepositie van een land als gevolg van wisselkoersontwikkelingen en veranderingen van arbeidskosten. De reële appreciatie van de D-mark gedurende de periode 1971-1978 was, als gevolg van de daling van de relatieve arbeidskosten met gemiddeld 2,8% per jaar, geringer dan de nominale appreciatie, die 5,8% bedroeg. In de periode 1974-1981 deprecieerde de D-mark zelfs reëel met gemiddeld 1,3% per jaar, ondanks een nominale appreciatie van 3,5% per jaar. Hieruit blijkt dat een appreciatie van een munt niet altijd tot een verzwakking van de concurrentiepositie hoeft te leiden. Omgekeerd geldt ook dat een depreciatie geen versterking van de concurrentiepositie tot gevolg hoeft te hebben. Voor Frankrijk blijkt dat de franc over de periode

12. 'De ontwikkeling van de bedrijfs-takstructuur in Europa sedert de oliecrisis - 1973-1978', *Europese*

Economie, 1979, p. 34.
13. Idem, p. 39.

tabel 2

*Effectieve wisselkoers, relatieve arbeidskosten en reële effectieve wisselkoers – 1971-1981
(procentuele mutatie t.o.v. het voorgaande jaar)*

	effectieve wisselkoers		relatieve arbeidskosten in nationale valuta*		reële effectieve wisselkoers	
	(1)		(2)		(3) = (1) + (2)	
	Frankrijk BRD		Frankrijk BRD		Frankrijk BRD	
1971	-2.2	3.1	-0.6	1.6	-2.8	4.8
1972	2.5	2.8	0.7	1.9	3.2	4.7
1973	3.7	10.9	0.9	0.7	4.7	11.7
1974	-6.5	-6.3	-2.7	-7.0	-9.0	-1.2
1975	9.9	1.9	3.9	-10.3	14.2	-8.6
1976	-3.7	5.9	4.0	-4.2	0.2	1.4
1977	-4.7	8.6	0.8	-2.8	-3.9	5.6
1978	-1.2	6.7	2.0	-2.2	0.8	4.3
1979	0.7	5.2	3.4	-4.1	4.1	0.8
1980	0.3	0.4	1.6	-2.6	1.9	-2.2
1981	-8.5	-6.3	4.4	-3.6	-4.6	-9.6
1971-1978	-0.3	5.8	1.1	-2.8	0.9	2.8
1974-1981	-1.9	3.5	2.2	-4.6	0.3	-1.3

* Arbeidskosten per eenheid produkt in nationale valuta ten opzichte van het gewogen gemiddelde van de voornaamste 17 concurrerende landen.

Bron: Overgenomen uit *Europese Economie* nr 11, maart 1982, p. 104, en uit dezelfde bron bewerkt.

1971-1978 reël geapprecieerd is met gemiddeld 0,9% per jaar ondanks een nominale depreciatie met gemiddeld 0,3% per jaar. De in beginsel gunstige invloed van de nominale depreciatie op de concurrentiepositie blijkt in Frankrijk meer dan teniet te zijn gedaan door een sterkere stijging van de arbeidskosten. Deze uiteenlopende ontwikkeling van de arbeidskosten en inflatie in de BRD en Frankrijk is in gang gezet met het loslaten van de vaste wisselkoersen, wat vergezeld ging van een relatief sterkere stijging van de invoerprijzen in Frankrijk, in combinatie met de manier waarop vakbonden en ondernemers hierop hebben gereageerd.

Produktspecialisatie

De marktaandeelen van de geïndustrialiseerde landen zijn en worden niet alleen door onderlinge concurrentie beïnvloed, maar staan ook onder druk door de opkomst van nieuwe industrialiserende

landen. Deze landen exporteren voornamelijk produkten met een geringe scholingsintensiteit en/of kapitaalintensiteit. De positie van een industrieland dat in verhouding veel van dit soort goederen produceert is hierdoor relatief ongunstig. Een dergelijk land zal verhoudingsgewijs meer van dit soort produkten exporteren en minder importeren dan de overige industrielanden. In de BRD blijken, evenals in de VS en Japan, deze produktgroepen een minder belangrijke plaats in de nationale produktie in te nemen. De positie van Frankrijk is sinds 1963 verbeterd, maar blijft nog zwak. Dat blijkt uit een geringe invoerbehoefte voor deze produkten, hetgeen inhoudt dat nog relatief veel van deze produkten in het land zelf geproduceerd worden.

De sterke positie van de BRD blijkt ook uit de grote marktaandelen voor produkten met een hoge scholingsintensiteit en produkten die gemaakt worden in sectoren "die de grootste technische vooruitgang vertonen, hetzij omdat deze de stuwkracht daarvan vormen (fundamenteel onderzoek, geavanceerde industrieën), hetzij omdat deze hiervan de dragers zijn (produktieve investeringsgoederen), of deze omvatten (belangrijke intermediaire goederen)", de zogenaamde fundamentele produkten.¹⁴ Tabel 3 toont een groot marktaandeel van de BRD voor deze fundamentele produkten. Frankrijk heeft zijn positie weten te versterken, maar blijft sterk afhankelijk van de invoer van investeringsgoederen en belangrijke intermediaire goederen. De nog zwakke positie van Frankrijk in de investeringsgoederenindustrie blijkt ook uit de geografische spreiding van de afzet van Franse investeringsgoederen. Deze gaan naar landen buiten de OESO, met minder vergaande technologische eisen; "dit kan tot op zekere hoogte geringe innovatie tot gevolg gehad hebben terwijl de verschuiving in de trend van de binnenlandse vraag naar hoogwaardige technologische produktiemiddelen met een grote komponent toegevoegde waarde resulteerde in een sterke toename van de invoer vanuit de Verenigde Staten, Japan en Duitsland."¹⁵

Herstructurering van de economie

De verschillen tussen de BRD en Frankrijk op de exportmarkten kunnen ook teruggevonden worden in de produktiestructuur. Industrieprodukten nemen in de BRD een groter aandeel in de bruto toegevoegde waarde voor hun rekening dan in Frankrijk. Ook hier zijn de verschillen in de periode 1970-1977 echter kleiner geworden (zie tabel 4). Opvallend is dat het groeitempo van de installatiegoederenindustrie in de BRD in de periode 1973-1977 is

14. Idem, p. 45.

France, januari 1982, pp. 35-36.

15. OECD, *Economic Surveys*:

Ontwikkeling van de marktaandeelen, de specialisatiecoëfficiënten en de afhankelijkheidscoëfficiënten voor de fundamentele producten¹

	aandeel van de exportmarkt (%)			specialisatiecoëfficiënten			afhankelijkheidscoëfficiënten		
	1963	1970	1977	1963	1970	1977	1963	1970	1977
Verenigde Staten	22,1	18,6	15,3	0,93	0,94	0,90	0,65	0,84	0,88
Japan	7,0	12,7	15,9	1,26	1,42	1,38	0,61	0,47	0,31
EG ²	35,4	29,9	32,3	1,21	1,15	1,19	0,60	0,71	0,75
BRD	22,0	20,6	21,3	1,46	1,30	1,26	0,85	0,98	1,06
Frankrijk	8,0	8,2	9,2	0,97	1,01	1,02	1,15	1,21	1,18

1. Het marktaandeel is het aandeel van een land in de in- of uitvoer van de OESO-landen voor een bepaalde productcategorie.

De specialisatiecoëfficiënt is de verhouding van het exporttaandeel van een sektor in de totale export van een land tot het overeenkomstige cijfer voor de OESO-landen gezamenlijk. Als de coëfficiënt voor een bepaalde sektor groter is dan 1, geeft dat aan dat het betreffende land in verhouding meer van dergelijke producten exporteert dan het gemiddelde van de OESO-landen.

De afhankelijkheidscoëfficiënt geeft hetzelfde aan, maar dan voor de invoer. Een afhankelijkheidscoëfficiënt groter dan 1 geeft aan dat het betreffende land relatief meer van dergelijke producten importeert dan de OESO-landen gemiddeld.

2. Uitsluitend extrakommunautair, zonder Ierland.

Bedrijfstakstructuur en groei van produktie en werkgelegenheid per bedrijfstak

	bruto toegevoegde waarde in marktprijzen konstante prijzen van 1970						jaarlijks groeipercentage de totale werkgelegenheid							
	procentuele aandelen		jaarlijks groeipercentage				procentuele aandelen		jaarlijks groeipercentage					
	Duitsland	Frankrijk	Duitsland	Frankrijk	Duitsland	Frankrijk	Duitsland	Frankrijk	Duitsland	Frankrijk	Duitsland	Frankrijk		
	1970	1977	1970	1977	70-73	73-77	70-73	73-77	70-73	73-77	70-73	73-77	70-73	73-77
landbouwprodukten	3,2	3,1	6,5	5,3	4,0	0,1	2,6	-1,7	-4,8	-4,1	-4,2	-4,8	-4,1	-3,0
energieprodukten	5,1	4,9	4,9	5,1	5,2	-0,5	6,1	3,3	-2,2	-0,9	-2,3	-2,2	-0,9	-0,8
industrieprodukten	37,7	37,2	28,7	29,7	3,5	1,6	6,5	2,9	-0,5	-2,8	1,1	-1,0	-2,8	1,1
halfabrikaten	7,4	7,3	6,1	5,9	4,8	0,6	6,8	0,8	-0,7	-2,7	0,9	-1,2	-2,7	0,9
installatiegoederen	16,2	16,2	11,6	13,0	2,4	2,7	7,7	4,1	0,0	-1,9	2,2	-0,1	-1,9	2,2
goederen voor dagelijks gebruik	8,7	8,6	6,7	6,1	4,8	0,7	4,8	1,1	-1,3	-4,3	0,2	-2,2	-4,3	0,2
voedings- en genotmiddelen	5,3	5,0	4,3	4,7	2,5	1,1	5,7	4,6	-0,4	-3,0	0,0	-0,6	-0,4	0,0
bouwnijverheid	7,7	6,7	8,0	6,6	4,6	-2,2	1,9	0,6	-0,1	-5,4	-5,4	-1,8	-5,4	-1,8
verhandelbare diensten	35,7	37,0	40,0	42,7	3,8	2,6	6,4	3,8	0,9	-0,6	2,6	1,5	-0,6	2,6
niet-verhandelbare diensten	10,6	11,1	11,6	10,6	4,3	2,5	2,8	2,5	3,3	1,7	2,1	3,0	3,3	1,7
totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	3,9	1,6	5,4	2,8	0,1	-1,6	0,9	-0,2	0,1	-0,2

tabel 4

toegenomen, terwijl dit in Frankrijk is gedaald. Het groeitempo in Frankrijk bleef echter op een hoger niveau. Zowel in Frankrijk als in de BRD daalde tussen 1973 en 1977 de werkgelegenheid in de industrie. In de BRD was dit een voortzetting van de daling in de voorgaande periode; de daling werd mede veroorzaakt door een poging de concurrentiepositie te handhaven door middel van een versnelde verhoging van de arbeidsproductiviteit. Na 1970 stond de concurrentiepositie van de BRD onder druk als gevolg van de stijgende koers van de D-mark. De gemiddelde arbeidsproductiviteit in de industrie groeide in de BRD tussen 1973 en 1977 sneller dan in de periode 1970-1973 en deze groei was sterker dan die in Frankrijk, waar de toename van de gemiddelde arbeidsproductiviteit in de industrie tussen 1973 en 1977 lager was dan in de voorgaande periode.

Bij nadere beschouwing van de verschillende bedrijfstakken ontstaat een genuanceerder beeld. Bureau machines en transportmiddelen (auto's) blijken in Frankrijk sterke bedrijfstakken te zijn met niet alleen een grote produktiviteitsstijging, maar ook een relatief hoog niveau van produktiviteit (zie tabel 5). Daartegenover staat een aantal bedrijfstakken met een lager produktiviteitsniveau dan in de BRD, met name halffabrikaten (ertsverwerking), waarvan sommige ook beneden het gemiddelde produktiviteitsniveau van de Gemeenschap in z'n geheel liggen (voedings- en genotmiddelen). Bovendien neemt voor een aantal van deze bedrijfstakken de groei van de arbeidsproductiviteit af. De produktiviteit voor metaalhoudende ertsen daalt zelfs.

Deze ongunstige ontwikkeling van de produktiviteit in Frankrijk gaat samen met een relatief sterke daling van de investeringen. In de BRD vond tussen 1973 en 1977 weliswaar ook een daling van de investeringen plaats, die in Frankrijk was echter voor de industrie in haar geheel sterker. Bovendien was de daling van de investeringen in de BRD minder sterk dan in de voorgaande periode. De betere ontwikkeling van de produktiviteit in de BRD blijkt dus een gevolg te zijn van een relatief gunstiger verloop van de investeringen en een sterkere uitstoot van arbeid uit het produktieproces. De introductie van nieuwe technologieën en produktiemethoden om de internationale concurrentiepositie te verbeteren vormde in de BRD na 1973 de belangrijkste reden om te investeren.¹⁶

De OESO wijst de daling van de niet-looninkomens als deel van het nationaal inkomen aan als een van de belangrijkste redenen voor de dalende investeringen van bedrijven.¹⁷ Een wat

16. OECD, *Economics Surveys: Germany*, mei 1980, pp. 9, 52.

17. OECD, *Economics Surveys: France*, januari 1982, p. 10.

Niveau en groei van de arbeidsproductiviteit (bruto toegevoegde waarde tegen marktprijzen van 1970 per werknemer)

	Relatieve niveaus van de arbeidsproductiviteit In koopkrachtpariteiten (EEG = 100)					Arbeidsproductiviteit Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten				
	D		F			D		F		
	1970	1973	1977	1970	1973	1977	73/70	77/73	73/70	77/73
1 Landbouw	86,5	92,1	98,9	105,0	105,4	101,1	9,2	4,3	7,1	1,4
2 Energieproducten	96,1	93,1	83,6	111,6	111,1	115,0	7,6	0,5	8,6	4,1
3 Industrieproducten	108,7	105,6	112,3	104,9	106,1	110,2	4,0	4,5	5,4	3,9
69 Hulpproducten	107,3	104,0	110,5	106,3	103,7	104,2	5,5	3,4	5,8	1,9
5 Metaalhoudende ertsen	109,8	100,7	109,5	119,2	120,5	112,4	1,4	0,5	4,7	- 3,3
6 Niet- metaalhoudende ertsen	119,4	115,4	125,8	100,1	101,9	98,7	5,2	4,4	7,1	1,3
7 Chemische producten	97,0	97,8	100,3	98,3	92,5	102,3	8,6	4,0	5,9	5,9
57 Investeringsgoederen	106,7	101,4	107,4	115,0	120,2	125,1	2,5	4,7	5,4	4,3
8 Metaalproducten	111,1	105,1	116,2	96,9	102,2	100,1	- 0,3	5,9	3,4	2,8
9 Machines voor landbouw en industrie	103,2	99,6	103,6	130,3	133,6	131,3	3,2	2,5	5,3	1,0
10 Bureau machines	87,7	90,4	81,9	176,0	180,8	199,6	8,6	4,0	9,5	9,3
11 Elektrisch materieel	113,3	114,5	119,4	96,3	99,5	104,3	6,3	5,2	7,1	5,3
12 Transportmiddelen	100,7	96,5	98,4	137,3	140,6	155,4	2,3	2,9	4,6	4,7
13 Voedings- en genotmiddelen	106,3	102,3	106,2	78,1	82,7	88,0	2,9	4,2	5,7	5,2
74 Consumentieartikelen	119,8	120,5	132,6	102,0	98,1	100,5	6,1	5,3	4,5	3,4
14 Textiel, leder, schoeisel	125,0	119,0	135,3	109,9	112,2	113,5	2,8	6,4	5,2	3,3
15 Papier	106,7	94,8	122,0	91,2	85,4	84,4	0,5	0,3	0,9	2,3
16 Rubber- en plasticproducten	118,2	110,8	120,8	103,0	103,3	97,4	3,3	1,4	4,3	5,8
17 Overige industrieproducten	118,5	119,5	123,8	97,0	90,1	100,8	8,9	3,9	6,1	5,8
19 Gebouwen, weg- en waterbouw, werken	126,8	132,7	146,4	92,1	90,1	95,5	4,7	3,5	2,4	2,5
20 Verhandelbare diensten	111,4	109,6	115,9	102,8	103,6	105,5	2,9	3,2	3,8	2,2
33 Niet-verhandelbare diensten	114,8	114,2	115,1	102,0	100,9	104,9	1,0	0,7	0,8	1,5
37 Totaal	111,2	110,0	115,3	100,2	101,3	104,4	3,8	3,3	4,5	2,9

ingewikkelde manier om te zeggen dat de lonen in verhouding tot de winsten te sterk zijn gestegen, waardoor ondernemers afzien van investeringen.

Ook wat betreft de lonen zijn er na 1973 belangrijke verschillen ontstaan tussen Frankrijk en de BRD. Uit tabel 6 blijkt dat de reële lonen in de industrie tussen 1963 en 1973 in Frankrijk en de BRD ongeveer in dezelfde mate zijn gestegen.¹⁸ Na 1973 ontstaan er grote verschillen tussen de stijging van de reële lonen in Frankrijk en die in de BRD. Deze verschillen nemen na 1976 af als gevolg van het door de regering-Barre gevoerde anti-inflatiebeleid, dat was gericht op een beperking van de loonkosten. De sterke stijging van de loonkosten in Frankrijk is niet slechts het gevolg van een feitelijke koppeling van de lonen aan de prijzen, maar is in belangrijke mate mede veroorzaakt door de sterke stijging van de sociale premies,¹⁹ een stijging waarvan de groei van de werkloosheid een der oorzaken was.

In de BRD is het loonaandeel in het nationaal inkomen tussen 1975 en 1980 gedaald, met een onderbreking in 1977. De OESO wijst in dit verband regelmatig op het "verantwoordelijk" of "redelijk" gedrag van de Duitse vakbonden.²⁰ De verkleining van het loonaandeel in het nationaal inkomen moet ervoor zorgen dat de investeringen weer toenemen.²¹

2.3 Duitse dominantie

De Bondsrepubliek heeft zich gespecialiseerd in de produktie van goederen met een hoog technisch en technologisch niveau waarvoor goed geschoolde arbeiders vereist zijn. Produktie van goederen die blootstaan aan concurrentie van zich industrialiserende ontwikkelingslanden werd verlaten. De meeste Europese partners hebben zich minder gespecialiseerd en de BRD heeft op dit punt een voorsprong. Ook wat de produktieomvang betreft neemt de BRD een vooraanstaande plaats in. Haar binnenlandse produktie is de grootste in de EEG. In 1980 werd 29,3% van het totale bruto binnenlands produkt van de EEG in de BRD geproduceerd. Op de tweede plaats kwam Frankrijk met 23,3%.²² De BRD staat ook bovenaan wat betreft de totale export van de EEG; in 1980 kwam 29,0% daarvan uit dat land. Frankrijk komt op de tweede plaats met 16,7%.²³ Binnen de EEG neemt de BRD dus zowel wat betreft

18. Voor de stijging van de reële lonen wordt het verschil tussen loonstijging en stijging van konsumentenprijzen aangehouden.

19. OECD, *Economic Surveys: France*, januari 1982, p. 20.

20. OECD, *Economic Surveys:*

Germany, mei 1980, p. 54; juni 1981, p. 53.

21. Idem, mei 1980, p. 20.

22. Europese Gemeenschappen, *Eurostat Revue/Review, 1971-1980*, Luxemburg 1982, p. 47.

23. Idem, p. 227.

*Lonen in de industrie en konsumentenprijzen
(procentuele jaartijksse veranderingen)*

	1973		1980		verandering t.o.v. het voorgaande jaar									
	1963	1973	1973	1980	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981		
BRD														
uurlonen	8,6	7,1	10,6	8,2	6,5	7,5	5,0	5,5	6,2	5				
konsumentenprijzen	3,6	4,8	7,0	6,0	4,5	3,7	2,7	4,1	5,5	5½				
Frankrijk														
uurlonen	9,5	14,9	19,3	17,3	14,1	12,7	12,9	13,0	15,1	14½				
konsumentenprijzen	4,6	11,1	13,7	11,8	9,6	9,4	9,1	10,8	13,6	13½				

Bron: OECD, *Economic Surveys: France*, januari 1982, p. 22.

De Duitse positie op de wereldmarkt voor machines en transportmiddelen

		aandeel van de exporten in de OESO-export (1980) ¹									
totale exporten		7	71	72	73	74	75	76	77	78	79
EEG	53,3	50,5	50,9	54,2	56,4	56,7	46,2	37,0	54,4	50,8	39,2
VS.	17,2	19,1	26,7	22,0	12,8	18,5	32,4	11,4	16,5	11,8	36,2
Japan	10,5	17,5	10,8	8,9	13,2	11,2	12,9	40,5	17,2	23,8	12,9
BRD	15,5	19,7	16,6	21,7	28,7	22,2	12,6	12,8	20,7	22,1	9,9
Frankrijk	9,0	8,5	8,5	7,0	6,4	8,9	7,1	4,4	9,8	10,5	7,3

1. Produktclassifikatie volgens SITC:

- 7 machines en transportmiddelen
- (totaal van 71 t/m 79)
- 71 krachtopwekkende machines en hulpmiddelen
- 72 machines voor landbouw en industrie
- 73 metaalverwerkende machines
- 74 algemene industriële machines en hulpmiddelen
- 75 kantoormachines en computers
- 76 telekommunikatie en geluidspeel- en opname apparatuur
- 77 elektrische machines en onderdelen
- 78 motorvoertuigen
- 79 overige transportmiddelen

Bron: Marktaandeelen berekend uit: OECD, *Statistics of foreign trade*, series C, 1980.

de kwaliteit als wat betreft de kwantiteit van de productie een dominerende positie in.

Op wereldniveau komt de BRD met zijn productieomvang op de derde plaats, na de VS en Japan. Met de totale exporten komt de BRD na de VS op de tweede plaats. De BRD is de grootste exporteur van machines en transportmiddelen (zie tabel 7). In sommige produktgroepen, met name metaalverwerkende machines, blijkt de BRD zelfs een overheersend marktaandeel te bezitten. Transportmiddelen en machines vormden in 1980 bijna 45% van de totale uitvoer van de BRD, in Frankrijk ruim 33%.²⁴ De positieve handelsbalans van de BRD is in belangrijke mate het gevolg van het handelsoverschot in deze produkten.

De sterke industrialisatie van de BRD, die uit de jaren vijftig en zestig stamt, wordt wel verklaard uit de geringe inflatie, een chronisch ondergewaardeerde D-mark en een omvangrijke inzet van gastarbeiders.²⁵ Deze verklaring geeft aan dat het voor de regering van de BRD uitermate belangrijk was (en is) om te proberen de stijgende koers van de D-mark af te remmen.

De overheersende positie van de BRD in de export van industrie-produkten komt ook tot uitdrukking in de onderlinge handel tussen Frankrijk en de BRD. Duitse industrieproducten vormen een belangrijk aandeel van de invoer van industrieprodukten in Frankrijk. In 1980 kwam 30% van de Franse invoer van machines en transportmiddelen uit de BRD; het Duitse aandeel in de totale invoer bedroeg 16%.²⁶ Frankrijk heeft in deze produktgroep een handelstekort met de BRD. De totale Franse handel met de BRD vertoont een tekort en ook de handelsbalans in z'n geheel heeft een negatief saldo. De tekorten van de Franse handel met het buitenland zijn evenals de Duitse overschotten een structureel gegeven. Deze structureel verschillende handelsbalans-ontwikkelingen kunnen gezien worden als uiting van wat Schlupp noemt stabiliteits- en dominantiedilemma's.²⁷ De Duitse stabiliteitspolitiek werkt volgens Schlupp internationaal destabiliserend. Dit wordt veroorzaakt doordat die politiek gericht

24. Berekend uit: OECD, *Statistics of foreign trade*, series C, 1980.

25. E.J. Horn, *Ist die BRD über-industrialisiert?*, *Wirtschaftsdienst* VII, 1976, p. 347; en C. Deubner, U. Rehfeldt en F. Schlupp, *Deutsch-französische Wirtschaftsbeziehungen im Rahmen der weltwirtschaftlichen Arbeitsteilung: Interdependenz, Divergenz oder strukturelle Dominanz?*, in: R. Picht (Hrsg.), *Deutschland, Frankreich, Europa*.

Bilanz einer schwierigen Partnerschaft, München 1978, p. 119.

26. Berekend uit: OECD, *Statistics of foreign trade*, series C, 1980.

27. F. Schlupp, *Modell Deutschland and the International Division of Labour: The Federal Republic of Germany in the World Political Economy*, in: E. Krippendorff en V. Rittberger (eds.), *The Foreign Policy of West Germany*, London 1980, pp. 53-54.

is op het handhaven van een handelsoverschot met het buitenland, verbetering van produktiviteit en het laag houden van de inflatie. De Duitse handelsoverschotten kunnen niet anders dan elders handelstekorten tot gevolg hebben. De stabiliteitspolitiek van het *Modell Deutschland* heeft op deze wijze instabiliteit voor de overige Europese landen tot gevolg. Deze kunnen niet anders dan proberen eenzelfde op stabiliteit gericht beleid te voeren, of een nationale oplossing zoeken. Vanuit de BRD is het volgen van een gezamenlijke stabiliteitspolitiek als voorwaarde gesteld voor economische en monetaire samenwerking binnen de EEG, met het EMS als resultaat. Het EMS kan gezien worden als een internationalisering van de stabiliteitspolitiek met als nationale componenten de bezuinigingsplannen in de deelnemende landen,²⁸ het plan-Barre in Frankrijk, *Bestek '81* in Nederland en de Pandolfi-plannen in Italië.

2.4 De deelname van de Bondsrepubliek en Frankrijk aan het EMS

Uit het voorgaande overzicht van de ontwikkelingen in de Duitse en Franse economie tussen 1970 en 1978 volgt de verklaring van zowel de Franse als de Duitse deelname aan het EMS. Onder invloed van de sterk stijgende koers van de D-mark is in de BRD het aanpassingsproces aan de eisen die de internationale concurrentie aan de structuur van de economie stelt versneld. Door de appreciatie van de D-mark kwamen de marktaandelen van de BRD onder druk te staan en werden Duitse bedrijven gedwongen hun concurrentiepositie te verbeteren door middel van een verhoging van de arbeidsproduktiviteit. Deze verhoging vond plaats ten koste van de werkgelegenheid. Door de specialisatie op hoogwaardig technologische produkten die gekwalificeerde arbeiders vereisen wordt de industrie in de BRD minder bedreigd door de zich industrialiserende ontwikkelingslanden dan de industrie in de overige landen van de EEG. Het hoge produktiviteitsniveau verschafte een gunstige uitgangspositie voor dit proces. De overige landen die deelnamen aan de 'slang', België, Denemarken en Nederland, maakten een soortgelijke ontwikkeling door. Duidelijk wordt waarom de BRD en de overige slanglanden voorstanders waren van het EMS: binnen dat systeem zou een sterke opwaardering van hun munten door de koppeling aan zwakkere munten worden voorkomen, waardoor hun concurrentiepositie minder in gevaar zou komen.

De uitgangspositie van *Frankrijk* aan het begin van de stormachtige

28. E. Aitvater, Internationalisierung der Austeritätspolitik durch das

Europäische Währungssystem, *Tagebuch*, Wenen, 1-1-1979, pp. 11-16.

monetaire ontwikkelingen in de jaren zeventig was minder gunstig dan die van de BRD. De verschillen in arbeidsproductiviteit tussen de bedrijfstakken waren in Frankrijk groter en de arbeidsproductiviteit voor de economie in z'n geheel lag lager. De concurrentiepositie van de relatief minder productieve bedrijven en bedrijfstakken werd beschermd door de dalende koers van de franc. Door die depreciatie ondervond de Franse economie minder invloed van de internationale concurrentie, waardoor de aanpassing van de economie aan de eisen die deze concurrentie stelt werd vertraagd. Het verschil tussen de Franse en Duitse produktie-structuur is weliswaar verkleind, maar dat is vooral het gevolg van de sterke ontwikkeling die een aantal bedrijfstakken in de investeringsgoederenindustrie (transportmiddelen en bureau-machines) doormaakten. De positie van de halffabrikatenindustrie is in vergelijking met die van de BRD verzwakt.

De in de jaren zeventig ontstane vertraging van het aanpassingsproces van de Franse economie aan de economie van de belangrijkste concurrenten vormde een bedreiging voor de sinds de jaren zestig gevoerde politiek die er juist op gericht was deze aanpassing tot stand te brengen. Fourcade, de toenmalige minister van Financiën, schreef in 1975 dat de Franse economie zou moeten overgaan van een economie die tot export in staat is naar een economie die voor de export gemaakt is.²⁹ Sinds de verkiezing van Giscard d'Estaing (1974) en vooral sinds het aantreden van de regering-Barre (1976) werd het beleid gericht op vernieuwing van het productieapparaat en vergroting van de concurrentiekracht. Hiertoe diende de inflatie te worden teruggedrongen en de stijging van de reële lonen te worden beperkt; de overheidsuitgaven en de betalingsbalans zouden in evenwicht moeten zijn. Het in nauwe samenwerking met de BRD tot stand gebrachte EMS vormt als het ware het sluitstuk van dit beleid. Deelname aan het EMS stelt de Franse economie open voor buitenlandse concurrentie en *dwingt* tot bestrijding van inflatie en structurele aanpassingen.³⁰

Voor alle regeringen van de deelnemende landen was tijdens de onderhandelingen over het EMS duidelijk dat een succesvol functioneren van het EMS een harmonisatie van het economisch beleid vereiste. In dit geval zou dat neer komen op een aanpassing aan de in de BRD gevoerde economische politiek. Mitterrand en de linkse regering in Frankrijk hebben dit in de praktijk moeten ervaren.

29. Geciteerd in: C. Deubner e.a., a.w., p. 126.

30. K. Busch, Ursachen und

Perspektiven der Wirtschafts- und Währungsunion in der EG, *WSI-Mitteilungen* 5, 1979, p. 284.

3 Grenzen aan het reformisme in Frankrijk

Het EMS trad in maart 1979 in werking. De daarop volgende twee jaren lieten een opmerkelijke monetaire rust zien. Een belangrijke faktor hierbij was de zwakke koersontwikkeling van de D-mark, die in 1980 onder druk stond als gevolg van het tekort op de lopende rekening van de Westduitse betalingsbalans en de renteverschillen met de VS. Ontwikkelingen van het afgelopen anderhalf jaar hebben echter aangetoond dat optimistische verwachtingen met betrekking tot de overlevingskansen van het EMS niet terecht zijn; externe zowel als interne ontwikkelingen blijken enerzijds een verdergaande monetaire integratie (bijvoorbeeld de instelling van een Europese munteenheid) te belemmeren en anderzijds een gevaar te vormen voor het voortbestaan van het EMS.

Vooraf de hoge rentestand in de VS en de instabiele dollarkoers hebben voor enorme externe druk op de verhoudingen binnen het EMS gezorgd. De hoge rente in de VS lokte buitenlands kapitaal aan, waardoor de vraag naar dollars steeg en die naar Europese valuta, met name D-marken, navenant daalde. Om een massale kapitaalexport naar de VS te voorkomen, moesten de Europese landen hun eigen renteniveau noodgedwongen hoog houden. Toen de dollarkoers vanaf augustus 1981 weer ging dalen, veroorzaakte dit een spektakulaire stijging van de D-mark die al spoedig haar bovengrens in het EMS bereikte. Deze vlucht van dollars in hoofdzakelijk D-marken was enerzijds te wijten aan de gunstige Duitse handelsverwachtingen en anderzijds het gevolg van aanhoudende geruchten over spoedige koersaanpassingen binnen het EMS.

Ook interne ontwikkelingen bleken aan de monetaire onrust in West-Europa bij te dragen. Wisselkoersen drukken de relatieve prijzen tussen valuta uit en zijn daarom gevoelig voor de vraag naar en het aanbod van deze valuta. Het is echter niet alleen de vandaag beschikbare hoeveelheid valuta die deze prijzen bepaalt, maar ook de morgen verwachte hoeveelheid beschikbare valuta. De instabiliteit van deze verwachtingen, onder andere onder invloed van politieke veranderingen, is een belangrijke oorzaak van de op korte termijn bestaande wisselkoersinstabiliteit. De speculatiegolven die ontstonden na de overwinningen van Mitterrand in de presidentsverkiezingen van 10 mei 1981 en van de PSF in de parlementsverkiezingen van 21 juni zijn hier een goed voorbeeld van.

De nieuwe Franse regering introduceerde op twee belangrijke beleidsterreinen een wijziging ten opzichte van het tot dan gevoerde beleid. Ten eerste werd het matigingsbeleid van de

regering-Barre omgebogen in de richting van een stimuleringspolitiek waarbij de prioriteit niet langer in eerste instantie bij de inflatiebestrijding lag, maar bij bestrijding van de werkloosheid via een verhoging van de nationale consumptie. De stijging van de overheidsuitgaven en de verhoging van het minimumloon waren belangrijke maatregelen in dit kader.

Voor de langere termijn werd een industriepolitiek aangekondigd met als belangrijkste streven de externe afhankelijkheid van de Franse economie te verminderen. Deze politiek omvatte importsubstitutie voor olie via de ontwikkeling van kernenergie, herovering van de binnenlandse markt door de nationale industrie en stimulering van de exporten door modernisering en herstructurering van het productieapparaat. Met een omvangrijk nationalisatieprogramma wilde de Franse regering haar greep op het herstructureringsproces vergroten.

Dit betekende niet alleen een breuk met de tot dan gevoerde koers, maar ook een afwijking van de crisisbestrijding in de rest van de geïndustrialiseerde wereld. De spekulatiegolf die na deze veranderingen en vooral na de parlementsverkiezingen dan ook losbrak, had tot gevolg dat de Franse reserves in buitenlandse valuta alleen al in september 1981 met 22,3% daalden.³¹ Men probeerde de koers van de franc aanvankelijk te verdedigen door drastische verhoging van de rentetarieven, maar het vertrouwen van beleggers bleek gering. Eind september werd in twee weken tijd ongeveer \$2 mrd besteed aan interventies ter ondersteuning van de franc.³² Op 4 oktober 1981 was een effectieve devaluatie nodig van 8,5% ten opzichte van de D-mark.

Onder invloed van deze devaluatie moest de stimuleringspolitiek gedeeltelijk worden omgebogen. Zo had het Franse kabinet nog op 30 september de begroting voor 1982 aangenomen met een tekort van 95 mrd franc, een stijging van 35% ten opzichte van het verwachte tekort voor 1981.³³ En reeds op 7 oktober, de dag van de ontmoeting tussen Schmidt en Mitterrand, kondigde de Franse regering aan dat 15 mrd franc op de begroting voor 1982, bestemd voor overheidsinvesteringen, zouden worden bevroren.³⁴ Op 10 november werd besloten alle loonafhankelijken (inclusief ambtenaren) een premieverhoging voor de ziekteverzekering van 1% op te leggen, om het tekort van 36 mrd franc te dekken dat voor 1981 en 1982 was ontstaan in de kassen van de sociale verzekering.

Deze gedeeltelijke ombuiging van de economische politiek verstevigde de positie van de gematigde ministers in de regering en

31. *NRC-Handelsblad*, 13-10-1981.
32. *Financial Times*, 5-10-1981.

33. *Financial Times*, 1-10-1981.
34. *Financial Times*, 8-10-1981.

met name die van minister van Financiën Delors. Een definitieve ombuiging volgde op de tweede devaluatie van de franc met 10% ten opzichte van de D-mark en de gulden (12 juni 1982). Vanaf dat moment is de prioriteit niet langer de bestrijding van de werkloosheid via de vergroting van de nationale consumptie; veeleer ligt nu de nadruk op de bestrijding van de inflatie en het handelsbalansstekort door middel van een restriktief economisch beleid. Hiertoe werd op 14 juni een loon- en prijsstop voor vier maanden ingesteld en werd besloten dat het begrotingstekort voor 1983 niet meer dan 3% van het BNP mag bedragen.³⁵ Of zoals begrotingsminister Fabius stelt: "Wij zullen de uitgaven voor 1983 laag houden door te snijden in vele sociale programma's".³⁶ Voorts was de doelstelling voor 1982 de inflatie terug te brengen tot 10% en beoogt de Franse regering voor 1983 een inflatiepercentage van 8%. Minister Delors laat geen onduidelijkheid bestaan over de weg langs welke de Franse regering dit denkt te bereiken: "Wij willen dat de lonen minder stijgen dan de prijzen ten einde de consumptieve koopkracht te beteugelen en de winstgevendheid te vergroten".³⁷

Op het eerste gezicht wekt het bevreemding, dat de devaluatie van de franc met 5,75% op 12 juni 1982 gepaard ging met een revaluatie van de D-mark en de gulden met 4,25%. Rijnvos merkt op dat deze revaluaties in die tijd niet voor de hand lagen en zeker niet noodzakelijk waren. Naar zijn mening moet de verklaring worden gezocht in de politieke druk die Frankrijk heeft uitgeoefend op beide landen door met uittreding te dreigen. "Het is nu eenmaal zo, dat de besluiten moesten worden genomen in een politiek spanningsveld, waarbij (...) van Franse zijde een alternatief werd ingebracht, bestaande uit een combinatie van re- en devaluaties of een beëindiging van de participatie in het EMS".³⁸ Rijnvos verbindt hier de optimistische gedachte aan, dat de bereidheid van de BRD en Nederland een voorwaarde was voor het instandhouden van het EMS en dat deze ontwikkeling van groot belang kan zijn voor de toekomst van het EMS. Belangrijker is echter dat deze 'bereidheid' gepaard ging met de noodzaak tot ombuiging van het Franse economische beleid. Het compromisachtige karakter van de revaluaties kan niet verhullen dat de Franse regering door haar partners binnen het EMS, en met name de BRD, in het gareel van de internationale stabiliteitspolitiek werd getrokken. Daarnaast lijkt de Franse regering er alles aan gelegen te

35. *Financial Times*, 14-6-1982.

36. Why the French shifted to economic austerity, *Business Week*, 10-1-1983, p. 43 (special report).

37. *Idem*, p. 43.

38. C.J. Rijnvos, Dualisme binnen het EMS, *Nieuw Europa* 8 (4), dec. 1982, pp. 158-169.

zijn de huidige pariteit van de franc binnen het EMS zo lang mogelijk te verdedigen. De lening van \$4 mrd in oktober 1982 ter ondersteuning van de franc duidt hierop.³⁹

Een direkt gevolg van het Franse streven om vooralsnog aan het EMS te blijven deelnemen is de noodzaak tot beleidsaanpassing. Een aanpassing was ook noodzakelijk geweest zonder deelname aan het EMS, gezien de sterke stijging van het handelsbalanstekort en de noodzaak tot bescherming van de Franse concurrentiepositie. Het feit van deelname legde echter de *verplichting* tot konvergentie van het economische beleid op. "Het EMS ontwikkelt (...) zijn eigen automatisme en dwingt diegenen, die lid willen blijven, tot een korrektie van hun economische politiek. Zij moeten, ten einde de afwijkende positie recht te trekken, òf met de instrumenten van een monetaire, inkomens- of overheidsuitgavenpolitiek tegensturen òf koersaanpassingen aanvaarden".⁴⁰ De Franse ervaringen met de 'eigen dynamiek' van het EMS illustreren deze stelling van Hellmann. De geplande herovering van de binnenlandse markt bleek via konsumptieverhoging niet te bewerkstelligen. In plaats van een impuls voor de nationale industrie te zijn met een positieve uitwerking op de werkgelegenheid, leidde de stimuleringspolitiek tot een verhoging van de importen en een vergroting van het tekort op de handelsbalans. De mogelijkheid van een devaluatie onder invloed van dit handelsbalanstekort lokte een spekulatiegolf en verhoogde kapitaalvlucht uit. De neerwaarde druk op de franc die hiervan het gevolg was moest uiteindelijk in juni 1982 leiden tot de tweede devaluatie van de franc. In paragraaf 1 is op algemene wijze beschreven welke nadelen aan een depreciatie van een valuta verbonden zijn. De regering van een land met een depreciërende munt is, uit het oogpunt van de gevolgen voor het nationale inflatieniveau, geneigd om de koers van haar valuta te stabiliseren. Daarnaast bleek uit paragraaf 2 dat Frankrijk een tamelijk hoge importafhankelijkheid kent ten aanzien van bepaalde technologische hoogwaardige produkten. Wanneer de Franse regering een industriepolitiek wil voeren die gericht is op de verbetering van de concurrentiepositie van de nationale industrie en met name op de ontwikkeling van scholingsintensieve sectoren, dan zal het makro-economische beleid gericht moeten zijn op het terugdringen van de inflatie en op een stabiele koersontwikkeling van de franc.⁴¹

39. Vgl. A.H.D. Ingen Housz, Frankrijk, de tweede fase, *Economisch-Statistische Berichten*, 20 okt. 1982, p. 1139.

40. R. Hellmann, Die Europäische

Gemeinschaft und die neue französische Wirtschaftspolitik, *Europa Archiv* 37 (18), 25 sept. 1982, p. 538.

Het nieuwe beleid laat een policy-mix zien met als belangrijkste componenten een matigingspolitiek en een actieve industrie-politiek. Een restriktieve loon- en prijspolitiek, gekombineerd met een beperking van het financieringstekort, moet de inflatie omlaag brengen. Een herstructurering van de Franse industrie, aangezweigd door overheidsinvesteringen in de generationaliseerde bedrijven, moet tezamen met een lager inflatieniveau de concurrentiepositie van de Franse economie verbeteren en het tekort op de handelsbalans neutraliseren. Het probleem is echter, dat ook Frankrijk gekonfronteerd wordt met een stagnerende groei op de wereldmarkt. Een op exportvergroting gerichte structuurpolitiek zal afhankelijk zijn van de economische ontwikkelingen in het buitenland en met name in de VS. Daarnaast zal het matigingsbeleid ook op nationaal niveau weinig expansieve ruimte tot gevolg hebben. Bovendien zullen de middelen van de Franse regering om in de generationaliseerde industrie te investeren minder omvangrijk zijn onder invloed van de restriktieve overheidsuitgavenpolitiek. Tot slot zal de partikuliere sektor in de Franse economie weinig gemotiveerd zijn omvangrijke investeringen te doen in een tijd van economische stagnatie. Het gevaar bestaat dat uitblijvende resultaten, met name op het gebied van de handelspolitiek, kunnen leiden tot een tendens van economische afscherming ten opzichte van het buitenland. Dit kan protektionistische tegenmaatregelen uitlokken bij de voornaamste handelspartners van Frankrijk, wat het herstel van de wereldeconomie zal vertragen. Bovendien kunnen tegenvallende resultaten op termijn een kloof doen ontstaan tussen de regering en haar maatschappelijke basis, de arbeidersbeweging. Wanneer loonmatiging op den duur niet vertaald wordt in werkgelegenheid dan kunnen sociale spanningen de positie van de regering-Mitterrand en daarmee van het gevoerde beleid ernstig verzwakken.

Dit betekent dat het EMS in de toekomst waarschijnlijk niet gevrijwaard zal blijven van spanningen. Feit blijft dat de onderlinge economische en sociaal-politieke structuurverschillen tussen de aan het EMS deelnemende landen te groot zijn om in gelijke mate een stabiliteitspolitiek te kunnen doorvoeren. Door de voortdurende verschillen in handelsbalanssaldi en inflatiepercentages zullen koersaanpassingen ook in de toekomst noodzakelijk blijken te zijn, en deze kunnen het voortbestaan van het EMS in gevaar brengen.

41. In zijn aanbiedingsbrief bij het jaarverslag over 1981 schreef de president van de Franse Centrale Bank reeds, dat de expansie van markten moet komen van een verbeterde concurrentiekracht via

een restriktief monetair beleid. Frankrijk liep internationaal uit de pas en dit bemoeilijkte het herstel van de Franse economie. Zie: Banque de France, *Exercice 1981. Comte rendu*, Paris, maart 1982, pp. 1-6.

Als daarnaast, zoals verwacht, in 1983 de dollar in koers zal dalen, dan kan dit binnen het EMS tot verhoogde spanningen leiden tussen de D-mark en de Franse franc. Deze externe ontwikkeling zal de interne problemen dan nog verscherpen.

In 1978 is het EMS opgericht vanuit een Frans-Duits streven om monetaire stabiliteit gepaard te laten gaan aan economische convergentie. Intussen is de Franse franc met 20,5% gedevalueerd ten opzichte van de D-mark en zijn de economische verschillen tussen beide landen niet kleiner geworden. De vraag is of de Franse regering in staat is om het economische aanpassingsproces aan de BRD tot een succesvol einde te brengen. Een tweede vraag is tot hoe lang de BRD bereid is om via nominale revaluaties een verzwakking van haar concurrentiepositie te aanvaarden. De keuze lijkt tot op heden: monetaire integratie en internationalisatie van de stabiliteitspolitiek, of monetaire instabiliteit en protektionisme. Niemand minder dan Henry Kissinger wijst erop dat een falende poging om door een internationaal doorgevoerde stabiliteitspolitiek de groei van de wereldeconomie weer op gang te krijgen niet slechts tot monetaire en financiële instabiliteit kan leiden, maar ook tot politieke instabiliteit. Hij wijst op dit gevaar, omdat een dergelijke ontwikkeling niet zonder gevolgen zal blijven voor de Amerikaanse positie in de wereld. Hij pleit daarom voor een door de westerse geïndustrialiseerde landen gekoördineerde stimuleringspolitiek.⁴² Gezien de slechte ervaringen die binnen de EEG bestaan met de onderlinge afstemming van het economisch beleid, moet van pogingen om op mondiaal niveau tot een coördinatie van beleid te komen niet te veel worden verwacht. Voorlopig lijken de onderlinge belangentegenstellingen het te winnen van het gevaar van een verdere afbrokkeling van de wereldhandel en een internationale financiële en monetaire crisis.

42. Vgl. H.A. Kissinger, *Saving the World Economy. The challenge is not simply economic; at stake is the*

survival of free societies, Newsweek, 24-1-1983, pp. 16-19.